

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.  
*Ефективна економіка. 2026. № 5.*  
ISSN 2307-2105



Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.128>

УДК 657.421:657.422

*О. В. Кожушко,*

*к. е. н., доцент,*

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*

*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6211-1238>*

## **УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНИХ ПРОЦЕДУР ЩОДО ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

*O. Kozhushko,*

*PhD in Economics, Associate Professor,*

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

## **IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND CONTROL PROCEDURES FOR ACCOUNTS RECEIVABLE AND ACCOUNTS PAYABLE OF THE ENTERPRISE**

*У статті обґрунтовано, що ефективне управління розрахунками з контрагентами є важливою передумовою забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості та безперервності діяльності підприємства. Запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення*

обліково-аналітичного забезпечення, який передбачає впровадження додаткових аналітичних субрахунків для обліку розрахунків із замовниками за поетапним виконанням будівельних робіт, а також для обліку отриманих авансів, що не підтверджені актами виконаних робіт. Особливу увагу приділено впровадженню сучасних інформаційних систем, зокрема CRM-рішень, які дозволяють автоматизувати процес управління розрахунками, підвищити рівень контролю та своєчасність прийняття управлінських рішень. Результати дослідження мають практичне значення та можуть бути використані підприємствами для підвищення ефективності обліку, зміцнення фінансової дисципліни.

*The article examines the theoretical and practical aspects of organizing accounting and control procedures for receivables and payables of an enterprise in the conditions of the modern economic environment. It is substantiated that effective management of settlements with counterparties is an important prerequisite for ensuring the solvency, financial stability and continuity of the enterprise's activities. It is determined that imperfect accounting procedures, insufficient level of analytical information and lack of proper internal control over the terms of debt repayment lead to an increase in the risks of overdue and bad debts. The purpose of the article is to develop scientifically based recommendations for improving accounting and control procedures for managing receivables and payables of an enterprise. To achieve the set goal, modern approaches to organizing accounting for settlements are analyzed, the features of the formation and reflection of debt in financial reporting are studied, and the main problems of accounting support at an enterprise in the construction industry are identified. In the course of the study, it was established that the current accounting system does not provide a sufficient level of detail and efficiency of information on the status of settlements with counterparties. In particular, the lack of a reserve for doubtful debts, imperfect classification of receivables, as well as limited possibilities for controlling the phasing of work negatively affect the*

*reliability of financial reporting and the efficiency of cash flow management. A set of measures is proposed to improve accounting and analytical support, which provides for the introduction of additional analytical sub-accounts for accounting for settlements with customers for the phased implementation of construction work, as well as for accounting for advances received that are not confirmed by acts of work performed. The feasibility of forming a reserve for doubtful debts as a tool for increasing the reliability of asset valuation and minimizing financial risks is substantiated. Special attention is paid to the implementation of modern information systems, in particular CRM solutions, which allow automating the settlement management process, increasing the level of control and timeliness of making management decisions. The results of the study have practical significance and can be used by enterprises to improve accounting efficiency, strengthen financial discipline, and ensure stable development in the face of growing uncertainty in the economic environment.*

**Ключові слова:** *дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, будівництво, фінансовий стан, моделювання, управління розрахунками, фінансова стійкість.*

**Keywords:** *accounts receivable, accounts payable, construction, financial condition, modeling, settlement management, financial stability.*

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.** В сучасних умовах господарювання саме ефективне управління розрахунками безпосередньо впливає на платоспроможність, фінансову стійкість і безперервність діяльності суб'єкта господарювання. Значні обсяги дебіторської заборгованості призводять до відволікання грошових ресурсів з обігу, зниження ліквідності та ризику неповернення коштів, тоді як надмірна кредиторська заборгованість підвищує залежність підприємства від

зовнішніх джерел фінансування та може спричинити втрату фінансової стабільності.

Недосконалість облікових процедур, несвоєчасне відображення розрахунків, відсутність ефективного контролю за строками погашення заборгованості ускладнюють прийняття управлінських рішень і підвищують ризик виникнення прострочених боргів. В умовах нестабільного економічного середовища, зростання фінансових ризиків і обмеженості ресурсів особливого значення набуває побудова якісної системи обліку та внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості.

Таким чином, вдосконалення обліку розрахунків із контрагентами є необхідною умовою підвищення ефективності управління грошовими потоками, зміцнення фінансової дисципліни та забезпечення стабільного розвитку підприємства.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Питаннями дослідження дебіторської та кредиторської заборгованості займалися багато сучасних вітчизняних та іноземних науковців, таких як: Мулик Т. О. [6], Шевченко Л. Я., Куліш Ф. В. [9], Колісник О. П., Семенюк Ю. Р., Судак В. О. [3,4], Бардадим М. В., Свічкач Н. М. [1], Гнатюк Т.М., Шкроміда В.В., Шкроміда Н. Я. [2], Степаненко О.І., Бишовець А.О. [8], Колісник О. П., Замота І. О., Лемішовська О. С., Федак В. Я.[5] та інших. Проте питання обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві потребують подальшого вдосконалення, оскільки існуюча система обліку не завжди забезпечує повну, своєчасну та достовірну інформацію для ефективного управління розрахунками. Недостатній рівень аналітичності облікових даних, відсутність належного контролю за строками погашення заборгованості, а також несвоєчасне відображення господарських операцій ускладнюють процес прийняття управлінських рішень та підвищують ризик виникнення простроченої і безнадійної заборгованості.

Крім того, недосконалість методичних підходів до оцінки та класифікації заборгованості, а також обмежене використання сучасних

інформаційних систем і внутрішнього контролю знижують ефективність управління грошовими потоками підприємства. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення організації обліку дебіторської та кредиторської заборгованості з метою підвищення його аналітичності, прозорості та оперативності, що сприятиме зміцненню фінансового стану підприємства та підвищенню ефективності його діяльності.

**Постановка завдання.** Метою статті є розробка рекомендацій щодо вдосконалення удосконалення обліково-контрольних процедур щодо дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів.** Сучасні умови господарювання вимагають від підприємств підвищеної уваги до організації обліку розрахунків з контрагентами, адже саме ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю забезпечує фінансову стійкість та стабільність діяльності.

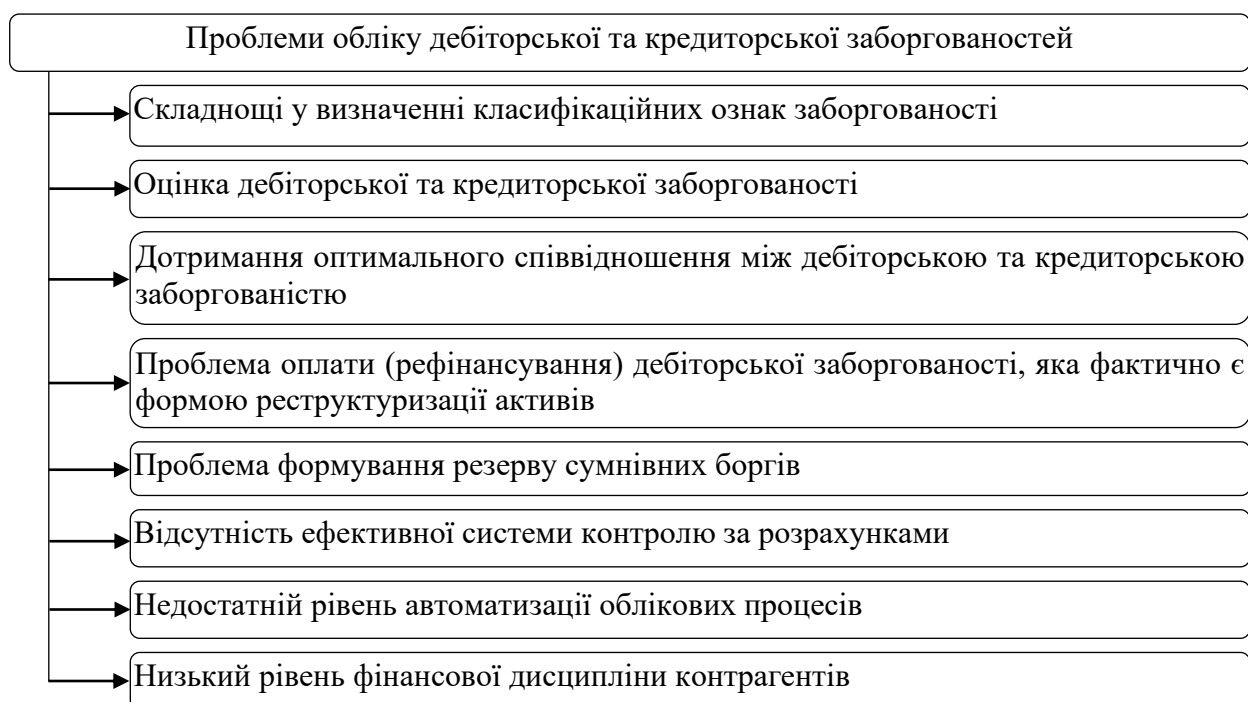
Слід зазначити, що дослідження проводилось на матеріалах ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ», яке здійснює діяльність у будівельній галузі. Специфіка функціонування такого підприємства, зокрема поетапне виконання робіт, значні обсяги розрахунків із замовниками та підрядниками, використання авансових платежів, зумовлює підвищену складність організації обліку розрахунків. Саме тому питання вдосконалення обліково-контрольних процедур щодо дебіторської та кредиторської заборгованості є для підприємства особливо актуальним і потребує комплексного підходу до його вирішення.

Успіх функціонування будь-якого підприємства в умовах ринкової економіки, особливо в капіталомісткій будівельній галузі, залежить від ефективності управління його фінансовими потоками та ризиками. Ключовим елементом, що забезпечує як оперативну ліквідність, так і стратегічну фінансову стійкість, є організація обліково-аналітичного забезпечення розрахунків з контрагентами.

Недоліки в організації обліку дебіторської та кредиторської заборгованості можуть призвести до несвоєчасного виявлення прострочених боргів, викривлення фінансових результатів та ускладнення контролю за виконанням договірних зобов'язань. Саме тому удосконалення обліку на підприємстві є необхідною умовою для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами.

Автором визначено ряд проблем обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на досліджуваному підприємстві (рис. 1).

Виявлені проблеми свідчать про те, що чинна облікова система ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ» не повною мірою виконує свою інформаційну та контролюючу функції. Згідно з сучасними концепціями обліку, управлінське забезпечення не може бути якісним без методологічної гнучкості та організаційної адаптивності облікової системи.



**Рис. 1. Проблеми обліку дебіторської та кредиторської заборгованості ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ» (систематизовано автором)**

Головною метою вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення є трансформація традиційного бухгалтерського обліку, орієнтованого на зовнішню звітність, у комплексну інформаційну систему, направлену на прийняття внутрішніх управлінських рішень.

Ця трансформація повинна здійснюватися за трьома основними напрямками: методологічне вдосконалення, організаційне вдосконалення та інформаційно-аналітичне вдосконалення. Саме ці напрями лягли в основу розробленої системи заходів, спрямованих на підвищення ефективності обліково-аналітичного забезпечення управління на ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ», які систематизовано автором на рис. 2.

- 
- ▷ Введення до облікової політики чітких правил класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості
  - ▷ Включення у облікову політику пункту про обов'язкове формування резерву сумнівних боргів
  - ▷ Впровадження процедури регулярної перевірки дебіторської та кредиторської заборгованості, періодичних звірок з контрагентами
  - ▷ Встановлення внутрішніх нормативних співвідношень або межі допустимого співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей
  - ▷ Планування платежів постачальникам чи підрядникам з урахуванням реальних строків надходження від дебіторів
  - ▷ Впровадження штрафів або відсотків за від суми непогашеної вчасно заборгованості
  - ▷ Вдосконалення наявного бухгалтерського програмного забезпечення для ведення обліку дебіторів і кредиторів з аналітикою: строками, сумами, контрагентами, умовами договорів
  - ▷ Проведення внутрішнього контролю обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей

**Рис. 2. Заходи щодо покращення облікових процесів на підприємстві (узагальнено автором)**

Підприємству з будівельною галуззю часто важко чітко визначити класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості. Це відбувається через

етапне виконання робіт, затримки узгодження актів, коригування обсягів, що призводить до неточного відображення заборгованості в фінансовій звітності. Неправильна класифікація може спотворити реальну картину зобов'язань або вимог – що впливає на ліквідність, фінансові показники і управлінські рішення. Впровадження класифікації заборгованостей за джерелом виникнення та типом контрагентів дозволяє структурувати інформацію про розрахунки, що значно полегшує контроль за заборгованістю.

Дебіторська заборгованість, що виникає у процесі господарської діяльності підприємства, завжди супроводжується ризиком її неповернення окремими контрагентами. Щоб забезпечити реалістичність та достовірність фінансової звітності, підприємства, як правило, здійснюють оцінку ймовірності погашення таких боргів і ведуть облік сумнівної заборгованості.

У разі, коли існують обґрунтовані сумніви щодо здатності боржника виконати свої зобов'язання, відповідні суми визнаються сумнівними. Якщо ж погашення заборгованості стає неможливим, вона класифікується як безнадійна та підлягає списанню. Згідно з обліковою політикою ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ» не нараховує резерв сумнівних боргів, що може призводити до завищення показників активів та викривлення фактичного фінансового результату. Відсутність такого резерву знижує об'єктивність оцінки платоспроможності підприємства та ускладнює управління дебіторською заборгованістю. З огляду на це, доцільним є впровадження на підприємстві нарахування резерву сумнівних боргів.

Проведений аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості показав невідповідність нормативному значенню. У будівельній галузі це має поганий вплив, адже підприємство більше винне своїм постачальникам, підрядникам, бюджету тощо, ніж йому винні клієнти та замовники за виконані роботи. Автором рекомендовано ретельно контролювати строки погашення кожної частини кредиторської

заборгованості, особливо тієї, що є простроченою, для уникнення нарахування штрафів.

Іноді дебіторська заборгованість може виступати не як майбутній дохід, а як форма рефінансування активів. Тобто підприємство фактично займається фінансуванням своїх контрагентів, що збільшує ризики і навантаження на оборотні кошти. Ведення постійного моніторингу дебіторською заборгованістю, допоможе вчасно виявляти клієнтів, які затягують платежі, і вживати заходів, таких як переговори, гарантії, резервування, зміна умов.

У будівництві часто застосовується поетапна передача робіт, коли дебіторська заборгованість виникає після приймання кожного етапу, а не всього об'єкта. Тому автором запропоновано введення до плану рахунків субрахунок 361-1 «Розрахунки з замовниками за поетапним виконанням будівельних робіт». Характеристику запропонованого рахунку наведено на рис.3.



**Рис. 3. Характеристика рахунку 361-1 «Розрахунки з замовниками за поетапним виконанням будівельних робіт» (побудовано автором)**

Такий субрахунок дозволяє розмежовувати заборгованість за кожним етапом та дає змогу оперативно виявляти прострочені платежі за конкретними етапами, які підтверджуються актами на підставі кошторисних норм. Після акту приймання замовником обліковуємо визнання доходу за

завершеним етапом. Дебіторська заборгованість відображається по дебету на 361-1 субрахунку, по кредиту 703 «Дохід від реалізації робіт».

Високу частку розрахунків у будівельній галузі становлять аванси. Тому автором запропоновано аналітичний субрахунок 681-1 «Аванси отримані під будівельні роботи, не підтверджені актами», який дозволить чіткіше враховувати ризики повернення авансів або ситуацій, коли роботи не будуть виконані. До моменту підписання акта виконаних робіт, сума, що обліковується на 681-1, є зобов'язанням, яке може бути повернуто. Чітке виділення цієї суми дозволяє керівництву оцінювати потенційний ризик повернення авансів, якщо договір буде розірвано.

Сума на цьому рахунку є тимчасовим джерелом фінансування. Контроль допомагає забезпечити, що кошти використовуються відповідно до графіків будівництва та будуть відпрацьовані актами, а не призведуть до касового розриву при необхідності їх повернення.

Також це важливо для податкового обліку, оскільки отримані аванси можуть створювати податкові зобов'язання ще до виконання робіт. Оскільки в Україні податкові зобов'язання з ПДВ виникають за правилом «першої події». Найчастіше цією подією є отримання авансу. Цей рахунок дозволяє чітко відокремити отримані аванси з яких ПДВ має бути сплачено від загальної кредиторської заборгованості та контролювати своєчасність виписки податкових накладних. Характеристика запропонованого рахунку 681-1 «Аванси отримані під будівельні роботи, не підтверджені актами» наведена на рис. 4.

Зарахування авансу покупця відображається по дебету рахунку 361 або іншого відповідного рахунку для розрахунків з покупцями, а по кредиту 681 - 1 «Аванси отримані під будівельні роботи, не підтверджені актами».

Для обліку та звітності ТОВ «БУКОВИНСЬКИЙ КВАРТАЛ» використовує програмне забезпечення BAS. Для вдосконалення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві автор пропонує впровадження CRM-системи.



**Рис. 4. Характеристика рахунку 681-1 «Аванси отримані під будівельні роботи, не підтверджені актами» (побудовано втором)**

CRM-система – це програмне забезпечення для управління взаємовідносинами з клієнтами (Customer Relationship Management). Використання такого програмного продукту дозволить автоматизувати процес обліку розрахунків із контрагентами, своєчасно відстежувати рух дебіторської заборгованості, контролювати строки її погашення та формувати аналітичні звіти для управлінського персоналу. Така система забезпечить централізоване зберігання інформації про клієнтів, історію взаєморозрахунків, умови договорів, надаючи можливість вчасно реагувати на зміни в поведінці контрагентів. Це сприятиме підвищенню рівня платіжної дисципліни клієнтів та зменшенню ризику виникнення безнадійної заборгованості.

У будівництві важливо своєчасно отримувати оплату за виконані етапи робіт. CRM-система може вести календар оплат, фіксувати акти приймання-передачі робіт, відстежувати зв'язок між етапом будівництва та відповідним платежем. Це дозволяє керівництву оперативно бачити фінансовий стан кожного проєкту.

Одним із важливих етапів вдосконалення обліку є внутрішній контроль. Тому доцільно дослідити внутрішній контроль в системі управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є одним із ключових чинників забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, особливо в умовах нестабільного економічного середовища та специфіки будівельної галузі. Проведений аналіз дозволив встановити, що на підприємстві існують суттєві недоліки в організації обліково-контрольних процедур, зокрема недостатній рівень аналітичності обліку, відсутність резерву сумнівних боргів, недосконалість класифікації заборгованості, а також обмежені можливості оперативного контролю за розрахунками з контрагентами.

Запропоновані у дослідженні напрями вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення, зокрема впровадження додаткових аналітичних субрахунків для обліку розрахунків за поетапним виконанням будівельних робіт та отриманих авансів, формування резерву сумнівних боргів, а також використання сучасних інформаційних технологій (CRM-системи), сприятимуть підвищенню прозорості облікових даних, посиленню внутрішнього контролю та оперативності управлінських рішень. Це, у свою чергу, забезпечить більш ефективне управління грошовими потоками, зниження ризиків неплатежів і покращення фінансових результатів підприємства.

Особливу увагу приділено вдосконаленню внутрішнього контролю, який має стати невід'ємною складовою системи управління заборгованістю, забезпечуючи своєчасне виявлення відхилень, контроль за строками погашення зобов'язань та підвищення фінансової дисципліни.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні можливостей інтеграції облікових і управлінських інформаційних систем, розробці методичних підходів до автоматизації контролю розрахунків у режимі реального часу, а також удосконаленні моделей оцінки кредитного ризику контрагентів з урахуванням галузевих особливостей. Окремого дослідження потребує питання адаптації міжнародного досвіду

обліку дебіторської та кредиторської заборгованості до умов функціонування вітчизняних підприємств.

### Література

1. Бардадим М. В., Свічкарь Н. М. Облік та управління дебіторською заборгованістю для зміцнення фінансової безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50.
2. Гнатюк Т.М., Шкроміда В.В., Шкроміда Н. Я. Торговий кредит: окремі питання обліку та аналізу дебіторської заборгованості. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2024. Т. 11. № 2. С. 79–90.
3. Колісник О. П., Замота І. О. Теоретичні та практичні аспекти обліку і аналізу дебіторської заборгованості у сфері інформації та телекомунікацій. *Modern Economics*. 2019. № 15. 108–113.
4. Колісник О. П., Семенюк Ю. Р., Судак В. О. Економічна сутність та класифікація дебіторської заборгованості. *Ефективна економіка*. 2023. № 10.
5. Лемішовська О. С., Федак В. Я. Галузеві особливості організації обліку та аудиту на будівельному підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68.
6. Мулик Т. О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С.69–78.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України : веб-сайт. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Степаненко О.І., Бишовець А.О. Дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) в обліково-економічній системі підприємства. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 3 (83). С. 179–187.
9. Шевченко Л. Я., Куліш Ф. В. Вплив та роль дебіторської заборгованості в економічному розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39.

## References

1. Bardadym, M. V. and Svichkar, N. M. (2023), “Accounting and management of receivables to strengthen the financial security of the enterprise”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 50.
2. Hnatiuk, T.M., Shkromyda, V.V. and Shkromyda, N. Ya. (2024), “Trade credit: individual issues of accounting and analysis of accounts receivable”, *Zhurnal Prykarpats'koho universytetu imeni Vasylia Stefanyka*, vol. 11, no. 2. S. 79–90.
3. Kolisnyk, O. and Zamota I. (2019), “Theoretical and practical aspects of accounting and analysis of receivables in the field of information and telecommunication”, *Modern Economics*, vol. 15, pp. 108-113.
4. Kolisnyk, O. P., Semeniuk, Yu. R. and Sudak, V. O. (2023), “Economic nature and classification of accounts receivables”, *Efektyvna ekonomika*, vol. 10.
5. Lemishovs'ka, O. S. and Fedak, V. Ya. (2024), “Industry-specific features of accounting and auditing at a construction company”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 68.
6. Mulyk, T. (2022), “Analytical provision of receivables in the enterprise management system”, *Agrosvit*, vol. 9-10, pp. 69–78.
7. State Statistics Service of Ukraine (2026), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 May 2026).
8. Stepanenko, O.I. and Byshovets', A.O. (2023), “Accounts receivable for products (goods, works, services) in the accounting and economic system of the enterprise”, *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3 (83). S. 179–187.
9. Shevchenko, L. Ya. and Kulish, F. V. (2022), “The influence and role of accounts receivable in the economic development of an enterprise”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 39.

*Отримано редакцією журналу / Received: 11.05.26*

*Прорецензовано / Revised: 21.05.26*

*Дата публікації / Published: 26.05.26*